

Stärkt stöd till barn som anhöriga

Slutrapport från regeringsuppdrag 2017–2020

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

Artikelnummer 2020-6-6851
Publicerad www.socialstyrelsen.se, juni 2020

Förord

Socialstyrelsen har haft i uppdrag av regeringen att under perioden 2017–2020 stärka stödet till barn i familjer med missbruk, psykisk sjukdom, psykisk funktionsnedsättning eller där våld förekommer, i enlighet med regeringens ANDT-strategi (dnr S2017/01014/FS).

Årliga rapporter från uppdraget har ingått i den samlade redovisningen av arbetet med hela ANDT-strategin genom Folkhälsomyndigheten, även för 2019.

För rapporteringen 2020 har myndigheten valt att komplettera med en separat slutrapport med analys och slutsatser.

Olivia Wigzell
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
Inledning	8
Uppdraget att stärka stödet till barn som anhöriga	8
Rapportens syfte och innehåll	10
Stöd till barn som anhöriga – mångas ansvar	11
Många verksamheter berörs	11
Många olika situationer	12
Stöd till implementering och prioriterade målgrupper	13
Särskilt fokus på ofödda och späda barn	13
Stöd till barn som anhöriga och deras familjer inom hälso- och sjukvård och socialtjänst	15
Förskola och skola	19
Barn i familjer där det förekommer våld	20
Barn till föräldrar med ADHD	21
Interkulturellt perspektiv på barn som anhöriga	21
Brett nationellt och internationellt samarbete	22
Nka för samlad kunskap och stöd	22
Samarbete med Folkhälsomyndigheten	22
Samarbete med övriga aktörer	22
Samarbete för en modell för samtal med barn	23
Bred samordning kring barn och våld	23
Samarbete för ett riktat föräldraskapsstöd	23
Nordiskt nätverk för ansvariga på nationell nivå	24
Internationell utblick mot unga omsorgsgivare	24
Slutsatser	25
Iakttagelser av ett ökat stöd för barn som anhöriga	25
Behov av fortsatt utvecklingsarbete	26
Jämlikhetsperspektiv	28

Sammanfattning

En hög andel barn har någon gång under sin uppväxt i sin familj missbruk/beroende, psykisk ohälsa eller funktionsnedsättning, våld, allvarlig sjukdom eller skada eller någon som avlider. Ofta är svårigheterna överlappande. Det är ett grundläggande folkhälsoarbete att genom adekvat stöd förebygga de väl dokumenterade riskerna för negativa konsekvenser av en sådan uppväxt, i barnens vardag här och nu och för deras framtid.

Ett omfattande utvecklingsarbete har utifrån regeringsuppdragen bedrivits under hela perioden 2011–2020, i nära samarbete med andra nationella och regionala aktörer.

Steg har tagits närmare målet att barn inte ska skadas av föräldrars missbruk och beroende och att psykisk ohälsa av familjerelaterade orsaker minskar hos barn och unga. Detta har skett bland annat genom att stödja både hälso- och sjukvård och socialtjänst i att genom ökad kunskap och skapandet av hållbara strukturer tillämpa ett barn-, föräldraskaps- och familjeperspektiv i arbetet med dessa familjer. Stödet har bestått i framtagande och publicering av kunskapssammanfattningar och olika former av webbstöd, spridande av verksamma arbetssätt, stöd till utvecklingsarbeten samt anordnande av konferenser och lärande nätverk.

Detta påverkans- och utvecklingsarbete är viktiga insatser för att minska de påverkbara hälsoklyftorna i samhället. Arbetet är också en utmaning som kräver långsiktighet och kontinuerligt stöd för implementering. Fortsatta kontinuerliga insatser behövs för att alla som i sitt arbete möter föräldrar med egna svårigheter uppmärksammar barnens situation och ger dem information, råd och stöd efter behov. Medvetenheten om professionens ansvar att förhålla sig till patienter, brukare och klienter som föräldrar, och till deras barn som anhöriga och rättighetsbärare, behöver öka inom såväl hälso- och sjukvården som socialtjänsten. Barnkonventionen som lag stärker arbetet, men kräver fortsatta insatser för efterlevnad i praktiken. I denna redovisning lyfts därför behovet av att ett fortsatt nationellt stöd inom området behövs. Det stödet omfattar fortsatt arbete med uppföljning, utveckling av ett samordnat familjeorienterat arbetssätt inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården, stödstrukturer för barn i akuta situationer, samlad kompetens och ansvar för barn som föds med skador till följd av exponering av alkohol under fosterlivet samt nationellt samordning inom flera områden, exempelvis i arbetet med våld mot barn.

Det är angeläget att den kommande ANDT-strategin från 2021 och framåt fortsatt särskilt lyfter behovet av satsningar på barn och stöd i föräldraskap för att se till barns behov av en trygg uppväxt här och nu samt förebygga missbruk och psykisk ohälsa i nästa generation.

Inledning

Många barn kämpar med allvarliga svårigheter i familjen under sin uppväxt. Det finns barn som växer upp med föräldrar som har missbruksproblem, psykisk ohälsa, allvarlig sjukdom eller utsätts för våld i nära relation – omständigheter som allvarligt försvårar för föräldrar att tillgodose sina barns behov. Ofta finns flera av svårigheterna samtidigt och sambandet mellan missbruk, våld och försummelse är tydligt. Alla former av våld är betydligt vanligare om det finns missbruk – och mönstret för barns utsatthet ser likadant ut när en förälder har psykisk sjukdom¹.

Konsekvenserna för barnen är påtagliga, både här och nu och i framtiden. Barn som inte får sina grundläggande behov tillgodosedda utsätts för psykiska påfrestningar och behöver ofta ta orimligt ansvar både för sig själva och för sina föräldrar och syskon. Koncentrationen och skolresultaten påverkas och risken ökar för att dessa utsatta barn ska utveckla egna svårigheter såsom missbruk, kriminalitet eller annat socialt nedbrytande beteende.

För att bryta mönstret behöver riskerna minska och skyddet öka. Det bästa skyddet mot svåra upplevelser är trygghet genom goda nära relationer. Föräldrar med svårigheter av olika slag behöver stöd i sitt föräldraskap utifrån ett helhetsperspektiv.

Ytterst handlar det om att tidigt uppmärksamma vart och ett av de barn som växer upp i utsatta situationer och ge stöd för att tillförsäkra dem goda och jämlika uppväxtvillkor. Ett stärkt stöd till barn som anhöriga handlar om att inget barn ska glömmas bort och behöva kämpa ensam med svårigheterna.

Uppdraget att stärka stödet till barn som anhöriga

Socialstyrelsen har haft i uppdrag av regeringen att under perioden 2017–2020 stärka stödet till barn i familjer med missbruk, psykisk sjukdom, psykisk funktionsnedsättning eller där våld förekommer, i enlighet med regeringens samlade strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken (Skr. 2015/16:86), den så kallade ANDT-strategin. Denna breda målgrupp barn, som i det här sammanhanget definieras utifrån sina föräldrars svårigheter, kan sägas vara anhöriga eller närstående. Stöd till barn som är anhöriga är ett lagstadgat ansvar för hälso- och sjukvården och en viktig uppgift för socialtjänsten, förskolan och skolan.

Att barn ska skyddas från skadliga effekter orsakade av ANDT är en målsättning som ska genomsyra hela strategin. Inom den förra ANDT-strategin hade Socialstyrelsens ett liknande uppdrag där ny kunskap inom området i form av forskning, kunskapsöversikter, kartläggningar och hälsoekonomiska analyser med mera togs fram².

---

¹ Hjerm, A. m.fl. Barn som anhöriga: hur många är de? Barn som anhöriga 2013:1. 2013.

² Arbetet bedrevs i det första uppdraget enligt: Stöd för barn i familjer med missbruk m.m. Genomförandeplan för nationellt utvecklingsarbete 2011–2014. Regeringsuppdrag utifrån ANDT-strategin.

Omsätta kunskap från tidigare uppdrag

Det nationella utvecklingsarbete som Socialstyrelsen på regeringens uppdrag genomfört 2011–2015 skulle ligga till grund för de fortsatta insatserna under perioden och inriktningen vara att omsätta denna kunskap i praktiskt arbete. Uppdraget skulle genomföras i samverkan med Folkhälsomyndigheten (FoHM). Socialstyrelsen skulle också inhämta kunskap och information samt i lämpliga delar samråda med andra relevanta myndigheter och aktörer.

Arbetet inleddes med att Socialstyrelsen presenterade en genomförandeplan³. Socialstyrelsen beskrev i den ett fortsatt nationellt utvecklingsarbete inriktat på att omsätta kunskaper och erfarenheter i praktiken samt satsning på några utvecklingsområden. Enligt genomförandeplanen skulle myndighetens arbete inriktas bland annat på att i samverkan med andra nationella och regionala aktörer:

- Särskilt uppmärksamma späda barn som anhöriga.
- Kartlägga tillgången till riktat samspeksstöd samt eventuellt universellt och riktat föräldraskapsstöd inom mödra- och barnhälsovården.
- Stödja regioner och regioner i att bygga och upprätthålla strukturer för information, råd och stöd till barn som anhöriga.
- Stödja kommunerna i implementeringen av ett samordnat, familjeorienterat arbetssätt i socialtjänsten.
- Analysera och definiera vilka insatser som behöver utvecklas för att motsvara de differentierade behoven i familjer med missbruk/beroende.
- Verka för fortsatt utvecklingsarbete, prövning och implementering av rutiner och metoder för tidig upptäckt, riskbedömning och insatser när det gäller barn i familjer med våld.
- Stödja implementeringen av ett interkulturellt perspektiv på barn som anhöriga.
- Stödja implementeringen av kompetensutveckling och handlingsplaner om barn i svåra livssituationer i förskola och skola.

Strategiskt samarbete med Nationellt kompetenscentrum anhöriga, Nka

Socialstyrelsen har i uppdraget fortsatt det strategiska samarbetet med Nka som inleddes under tidigare uppdragsperiod. Nka är en samarbetsresurs som på uppdrag av regeringen driver ett långsiktigt nationellt kompetenscentrum för anhörigstöd. Nka har av Socialstyrelsen erhållit särskilda medel för att utveckla sitt arbete med målgruppen barn som anhöriga. Nka och Socialstyrelsen har bland annat organiserat olika lärande nätverk för nyckelpersoner inom såväl regioner, kommuner, forskning och idéburen sektor, för utveckling och utbyte av kunskap och erfarenheter.

Socialstyrelsen presenterade en rapport i maj 2014: Ändamålsenligt stöd till barn i familjer med missbruk och andra allvarliga svårigheter. Delrapport från ett regeringsuppdrag.

En slutrapport för perioden 2011–2014 avgavs i mars 2015: Förbättrat stöd till barn som anhöriga. Slutrapport från ett regeringsuppdrag 2011–2014 samt pågående arbete.

Uppdraget förlängdes under 2015. En ytterligare slutrapport presenterades våren 2016: Stärkt stöd till barn som anhöriga. Resultat och slutsatser från fem års utvecklingsarbete. Dnr: 3.1-43507/2014.

³ Stärkt stöd till barn som anhöriga. Genomförandeplan för regeringsuppdrag 2017–2020.

Rapportens syfte och innehåll

Syftet med rapporten är att beskriva det utvecklingsarbete som har skett under perioden 2017-2020, och i vissa delar knyta an till det arbete som pågått sedan 2011. Utgångspunkten är den genomförandeplan som har legat till grund för arbetet.

Inledningsvis ges en introduktion till begreppet barn som anhöriga. Därefter redovisas de mest centrala aktiviteterna och verksamheter som berörs av utvecklingsarbetet. När det är möjligt redovisas också Socialstyrelsen iakttagelser av vad utvecklingsarbetet har lett till. Slutligen identifieras viktiga utvecklingsområden för Socialstyrelsen och i viss mån även andra aktörer, för att målet att stärka stödet till barn som anhöriga ska kunna uppnås.

Stöd till barn som anhöriga – mångas ansvar

Barn som anhöriga är ingen marginell grupp. Många barn kan någon gång under uppväxten, utifrån föräldrars egna svårigheter, vara i en sådan utsatt situation att dess behov behöver uppmärksammas särskilt. Barnen är då anhöriga, de kan sägas vara i en anhörgsituation, och deras behov varierar. Det kan handla om allt från behov av adekvat och anpassad information, klargöranden, stöd till föräldrar och familj att klara vardagen till mer riktade insatser och behandling.

En hög andel barn har någon gång under sin uppväxt i sin familj upplevt missbruk/beroende, psykisk ohälsa eller funktionsnedsättning, våld, allvarlig sjukdom eller skada eller någon som avlider. Ofta är svårigheterna överlappande. Enligt registerstudier är det mer än en femtedel av alla barn vilkas föräldrar fått någon form av registrerad vårdinsats för sina svårigheter. Ännu fler har, vid något tillfälle eller mer långvarigt, allvarliga problem i sina familjer som inte kommer till utomståendes kännedom, exempelvis missbruk och psykisk ohälsa.⁴

För många barn som är aktuella inom socialtjänsten beror kontakten på att deras föräldrar har eller har haft svårigheter med exempelvis våld, missbruk, psykisk ohälsa. Dessa barn är att betrakta som anhöriga och kan, till följd av föräldrarnas svårigheter, utsättas för bristande omsorg av olika slag. De behöver uppmärksammas tidigt och få stöd, innan konsekvenserna blir för stora.

När patienter inom hälso- och sjukvården med allvarliga eller långvariga fysiska eller psykiska tillstånd och vårdbehov är föräldrar till minderåriga, är barnen barn som anhöriga, vilkas behov ska uppmärksammas.

Det är ett grundläggande folkhälsoarbete att genom adekvat stöd förebygga de väl dokumenterade riskerna för negativa konsekvenser av en sådan uppväxt, i barnens vardag här och nu och för deras framtid.

Många verksamheter berörs

Att uppmärksamma och stödja barn som anhöriga är en lagstadgad uppgift som rör flertalet verksamheter inom hälso- och sjukvård (elevhälsan inräknad) och socialtjänst. Det gäller såväl dem som möter vuxna patienter/klienter som barn och familjer.

Från 2010 finns bestämmelsen om att vården ska beakta barns behov då någon vuxen i familjen har vissa allvarliga svårigheter, nu 5 kap. 7 § hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL, samt 6 kap. 5 § patientsäkerhetslagen (2010:659), PSL.

År 2009 infördes i socialtjänstlagen (2001:453), SoL, en bestämmelse om att socialnämnden ska erbjuda stöd för att underlätta för personer som vårdar

---

⁴ Hjerm, A. m.fl. Barn som anhöriga: hur många är de? Barn som anhöriga 2013:1. 2013.

en närstående som är långvarigt sjuk eller äldre eller stödjer en närstående som har funktionshinder (5 kap. 10 § SoL). I förarbetena sägs inget om barn, även om de inte uttryckligen utesluts⁵. I realiteten är det enligt flera kartläggningar många minderåriga som faktiskt ”vårdar en närstående”, så kallade unga omsorgsgivare⁶. Även om målgruppen barn som anhöriga inte är tydligt utpekad i socialtjänstlagen har kommunerna enligt andra bestämmelser i denna lag ansvar för att barn och unga ska få en trygg uppväxt, skydd och stöd samt även för förebyggande insatser.⁷

Enligt 2 kap. 25–28 §§ i skollagen (2010:800) ska elevhälsan bland annat stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål. I det individuellt riktade arbetet har elevhälsan alltså ett särskilt ansvar för att undanröja hinder för varje enskild elevs lärande och utveckling. Allvarliga svårigheter i familjen påverkar skolresultaten. Dubbelt så många elever med allvarligt missbruk eller psykisk sjukdom i familjen gick enligt en registerstudie ut grundskolan med ofullständiga betyg jämfört med övriga⁸. Stöd till barn som anhöriga att klara skolans kunskapsmål är ett ansvar för skola och elevhälsa.⁹

Många olika situationer

Syftet med lagstiftningen och stödet till barn som anhöriga är att de både ska kunna ha en god och trygg uppväxt här och nu och samtidigt förebygga negativa konsekvenser längre fram. Enligt HSL rör vårdens skyldighet att beakta barns behov av information, råd och stöd situationer då förälder eller vuxen som barnet lever tillsammans med har missbruk av beroendeframkallande medel eller spel, psykisk störning eller psykisk funktionsnedsättning, allvarlig sjukdom eller skada samt då förälder oväntat avlider.¹⁰ Utgångspunkten är kunskap om att dessa situationer ofta påverkar barnens vardag, utveckling och hälsa negativt¹¹.

Det finns emellertid även andra situationer då barn är anhöriga som kan vara lika påfrestande ur barnens synvinkel. Det är exempelvis då ett syskon har allvarliga svårigheter, då en vuxen i familjen är långvarigt sjuk utan att det är fråga om allvarlig sjukdom¹², då en vuxen i familjen har kognitiva svårigheter samt om en närstående blir frihetsberövad¹³.

---

⁵ Jfr prop. 2008/09:82 Stöd till personer som vårdar eller stödjer närstående

⁶ Nka:s rapp

⁷ Jfr bland annat 5 kap. 1 § SoL.

⁸ Hjern, A. m.fl. Barn som anhöriga: hur går det i skolan? Nka, Barn som anhöriga 2013:3. 2013.

⁹ Jfr 2 kap. 25-28 §§ och 3 kap. skollagen.

¹⁰ 5 kap. 7 § HSL.

¹¹ Hjern, A. m.fl. Att växa upp med föräldrar som har missbruksproblem eller psykisk sjukdom - hur ser livet ut i ung vuxen ålder? Nka, Barn som anhöriga 2014:4. 2014; Näsman, Axberg, flera

¹² Oja C pågående forskning

¹³ Barn med frihetsberövade föräldrar. Kartläggning och analys. Socialstyrelsen 2018.

Stöd till implementering och prioriterade målgrupper

Särskilt fokus på ofödda och späda barn

Barn som riskerar att skadas eller skadats under fostertiden

Under den tidigare uppdragsperioden överlämnade Socialstyrelsen 2014 ett PM till regeringen: Att upptäcka och stödja alkoholskadade barn. Myndigheten pekar i PM:et på en kraftig underdiagnostisering av barn med fetalt alkoholsyndrom. Behovet att samla kompetens för utredning, diagnostisering och habilitering för dessa barn, så att de som tidigt som möjligt kan få adekvat stöd för sin utveckling.

I dagsläget finns ett fåtal mödra- och barnhälsovårdsverksamheter i landet som är särskilt inriktade på stöd till barn och föräldrar vid risk- eller missbruk hos mamman under graviditeten. Tiden för det specialiserade stödet efter födelsen är kort, från några månader upp till under det första levnadsåret, samtidigt som konsekvenser av alkoholexponering under fostertiden kan uppträda långt senare och specialiserat stöd behövs för såväl barnets utveckling och inläring som för ett gott föräldraskap.

Myndigheten har inom ramen för uppdragen om stöd till barn som anhöriga möjliggjort för två av dessa specialverksamheter, Rosenlunds barnhälsovårdsteam i Stockholm samt Hagamottagningen i Göteborg, att beskriva verksamheten samt sammanställa resultat från uppföljningen av en del av barnen.

Rosenlunds barnhälsovårdsteam (RBH) startade våren 2014¹⁴. Verksamheten är en individuellt anpassad barnhälsovård med frekventa besök i hemmet och på mottagningen av sjuksköterska och läkare under barnets första sju till åtta månader. Slutsatsen av uppföljningen av barnen vid två års ålder är att en relativt hög andel uppvisar tidiga tecken på hyperaktivitet och kommunikationsavvikelser¹⁵. Denna grupp barn bedömdes ha behov av en mer mål-inriktad barnhälsovård och uppföljning med hjälp av lämpliga psykologiska screening- eller testinstrument. Det behöver också finnas lämpliga interventioner för behandling (vilket inte finns idag i barnhälsovårdens regi).

Ett av insatsområdena under Mål 5 i ANDT-strategin¹⁶ är att ”Uppmärksamma och erbjuda ändamålsenligt stöd till flickor och pojkar som föds med skador till följd av ANDT /.../ utifrån deras förutsättningar och behov.”

---

¹⁴ Lindfors A & Sarman I. Rosenlunds Barnhälsovårdsteam – tidiga insatser för barn till föräldrar med alkohol- och drogberoende. Rapport om verksamhetens första år. Stockholms läns regioner 2015.

¹⁵ Sarman I, Bergström M, Lindfors A, Edstedt Bonamy A-K. 1 Rosenlunds barnhälsovårdsteam. Uppföljning vid 18 till 24 månaders ålder av barn födda mars 2014 till mars 2015. 2017.

¹⁶ ”Antalet kvinnor och män samt flickor och pojkar som dör och skadas på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska minska.”

Detta förutsätter tillgång till verksamheter utformade för dessa familjers specifika behov.

Barn med fetalt alkoholsyndrom har under 2019 av det Nationella programområdet för Psykisk hälsa föreslagits som ett av de områden som är tänkbara för högspecialiserad vård.

Späda barns rätt till hälsa och utveckling

På senare år har kunskapen ökat ombetydelsen av de 1000 första dagarna i ett barns liv – räknat från fostertiden – internationellt såväl som i Sverige¹⁷. Att satsa på de yngsta är också det absolut mest kostnadseffektiva folkhälsoarbetet¹⁸.

Nordiska Ministerrådet har de 1000 första dagarna som ett särskilt prioriterat tema under perioden 2019–21. En kartläggning av insatser för de späda barnen i de nordiska länderna pågår.

Det pågår flera stora nationella uppdrag inom området i samverkan mellan olika nationella myndigheter och Sveriges Kommuner och regioner, från mödrahälsovården över förlösning- och neonatalvård till barnhälsovård.¹⁹

Socialstyrelsen har i samarbete med Folkhälsomyndigheten och Nka vid tre tillfällen, 2017, -18 och -19 arrangerat välbesökta nationella tvådagarskonferenser på temat späda barns hälsa och utveckling, kallade Värna våra yngsta. Syftet har varit att sätta fokus på de yngsta barnens och deras föräldrars behov genom att redovisa forskning, kartläggningar och erfarenheter, såväl inhemska som internationella. Konferenserna har filmats och finns på Nka:s webb²⁰. Ytterligare en sådan konferens planeras under hösten 2020. Nka har inom ramen för samarbetet även hållit sex webinarier på temat späda barns hälsa och utveckling, som finns publicerade på Nka:s webb²¹.

En kartläggning av tillgången till samspelsbehandling i landet har gjorts 2017–18 på uppdrag av Socialstyrelsen²². Kartläggningen visar att möjligheten för barn och föräldrar att få sådant stöd är ojämnt fördelat över landet.

I maj 2018 ordnade Folkhälsomyndigheten och Socialstyrelsen i samarbete ett tvådagarsseminarium på temat de 1000 första dagarna inom det internationella nätverket IIMHL (International Initiative for mental Health Leadership).

Socialstyrelsen har under 2018 publicerat två podcastavsnitt på samma tema, Om stöd till sårbara spädbarnsföräldrar (utifrån kartläggningen av samspelsbehandling) samt Om utanförskapet och barnen – tidiga insatser ökar tryggheten (om den så kallade Rinkebymodellen för stöd till spädbarnsföräldrar i samarbete mellan barnhälsovården och socialtjänsten)²³.

¹⁷ Se t.ex. <https://www.unicef-irc.org/article/958-the-first-1000-days-of-life-the-brains-window-of-opportunity.html> ; Moore TG, Arefadib N, Deery A, Keyes M, West S. The First Thousand Days: An Evidence Paper – Summary. Melbourne, VIC: Centre for Community Child Health, Murdoch Children's Research Institute. 2017.

¹⁸ <https://heckmanequation.org/resource/the-heckman-curve/>

¹⁹ Bergman A-S & Hanson E. Effekter av anknytningsbaserade interventioner för yngre barn och deras omvårdnads-personer – En kunskapsöversikt. Nka barn som anhöriga 2016:5. 2016.

²⁰ <http://anhoriga.se/konferenser/varna-vara-yngsta-2019/>

²¹ <http://anhoriga.se/stod-och-kunskap/webbinarium/webbinarieserie-om-spada-barn/>

²² <http://anhoriga.se/anhorigomraden/barn-som-anhoriga/spad-och-smabarnsverksamheterteam-i-sverige-en-kartlaggning/>

²³ Podcast 43 respektive 34

En uppföljning av rutinmässiga frågor inom barnhälsovården om våldsutsatthet har finansierats av Socialstyrelsen²⁴. En rekommendation om rutinmässiga frågor har på grundval av dessa och andra erfarenheter lagts in i barnhälsovårdens nationella program, Rikshandboken²⁵. Flera regioner har infört frågor till alla inom barnhälsovården om våld i familjen. Det pågår två större forskningsprojekt på detta tema²⁶, vilka kommer att ge underlag för mer preciserade rekommendationer för barnhälsovården om när, på vilket sätt och i vilket sammanhang sådana frågor bör ställas. Inom det ena programmet görs en rutinmässig kartläggning av flera riskfaktorer hos båda föräldrarna samt kring samspelet med barnet vid flera tillfällen under tiden då familjen har kontakt med barnhälsovården. Det kommer även att ge kunskap om i vilken utsträckning sådana riskfaktorer förekommer hos späda och små barn.

Stöd till barn som anhöriga och deras familjer inom hälso- och sjukvård och socialtjänst

Centralt för att alla barn som anhöriga ska uppmärksammas när en förälder eller annan vuxen i familjen söker vård/insatser för missbruk/beroende, psykisk ohälsa/funktionsnedsättning eller våld, eller när sådana situationer identifieras i hälso- och sjukvård och socialtjänst, är att professionen har kunskap om dessa barns behov och rättigheter. Vidare behöver professionen ha arbetsätt för hur de ska uppmärksamma dessa barn och ge dem information råd och stöd efter behov. Kunskap om skyldigheten att samverka med andra professioner för barnets bästa och om anmälningskyldighet vid misstanke om att barn far illa eller riskerar att fara illa är också av vikt för att dessa barn ska få ett ändamålsenligt stöd.

Fortsatt stöd till implementering av bestämmelsen om barn som anhöriga i hälso- och sjukvården

Flertalet regioner har någon funktion på central nivå inom hälso- och sjukvården som stödjer implementeringen av 5 kap. 7 § HSL om information, råd och stöd till barn som anhöriga. Flertalet har också beslutade riktlinjer, rutiner eller liknande på central nivå. Många gånger finns en koppling till barnrättsarbetet i regionen. Omfattningen och därmed ambitionsnivån är dock varierande (mellan såväl regioner som år), från en mindre del av en tjänst till heltid för denna uppgift. Nka har på sin webb en karta där regionerna kan lägga in uppgifter om såväl styrdokument som resurser i form av utbildningar, barnombud på verksamhetsnivå, material med mera²⁷. Syftet är att bland annat kunna få inspiration och dra nytta av arbete som redan gjorts på

²⁴ Almqvist K, Bäckman C & Anderzén-Carlsson A. Utvärdering av implementering av att fråga om våldsutsatthet som rutin i barnhälsovården. 2018.

²⁵ <https://www.rikshandboken-bhv.se/metoder--riktlinjer/barnhalsovardens-nationella-program/>

²⁶ BarnSäkert under ledning av Steven Lucas vid Uppsala universitet samt Frida-Projekten under ledning av Lene Lindberg vid Karolinska Institutet.

²⁷ <http://anhoriga.se/anhorigomraden/barn-som-anhoriga/implementering/sveriges-regioner-karta/>

annat håll, exempelvis med checklistor och informationsmaterial av olika slag.

Som stöd till dessa regionalt ansvariga för barn som anhöriga inom hälso- och sjukvården erbjuder Socialstyrelsen tillsammans med Nka årliga nätverksmöten för erfarenhetsutbyte, presentation av forskning och annan kunskap, varje gång i samverkan med någon av regionerna. Detta stöd uppfattas som värdefullt av deltagarna. Flera regioner framhåller också att det konkreta stöd de år 2015 fick i s.k. lärandeseminarier av Socialstyrelsen och Nka inom uppdraget om stärkt stöd till barn som anhöriga har varit av avgörande betydelse för att de lyckats bygga upp bärande strukturer för implementeringen av bestämmelsen i HSL.

Den webbutbildning om 5 kap. 7 § HSL som Nka tog fram i samarbete med Västra Götalandsregionen (VGR) år 2015 hade i maj 2019 genomförts av 6017 personer. Utbildningen har uppdaterats under 2019. I Västra Götalandsregionen är den obligatorisk för sjukvårdande verksamheter med patienter som kan ha barn enligt en regional medicinsk riktlinje.

Sedan år 2015 finns det tre s.k. KVÅ-koder, DU055, DU056 och DU057 (klassifikation av vårdåtgärder), kopplade till 5 kap. 7 § HSL. På sikt kan dessa användas för uppföljning av utvecklingen när det gäller följsamheten till bestämmelsen. I dagsläget är det dock inte alla regioner som registrerar KVÅ-koder. Koderna används i viss utsträckning i regional och lokal uppföljning.

Primärvårdens ansvar för barn som anhöriga

Primärvården möter många patienter som är föräldrar då 5 kap. 7 § HSL är aktuell. Många läkare och annan vårdpersonal kan dock vara osäkra på hur de ska närma sig de känsliga frågorna om föräldraskap och barns behov med sina vuxna patienter. För att stärka stödet till barn som anhöriga tog Socialstyrelsen under den tidigare uppdragsperioden fram ett verktyg i form av en interaktiv virtuell vårdscenari som stöd för blivande och verksamma allmänläkare i att anlägga ett familjeperspektiv och uppmärksamma barn som anhöriga till patienter i primärvården.

Samverkan och samordning kring barn och föräldrar med psykisk ohälsa

Nästan sex procent av barnen födda 1987–89 hade under uppväxten enligt en registerstudie minst en förälder som vårdats inneliggande på sjukhus på grund av psykisk sjukdom²⁸.

En aktuell studie gjord på uppdrag av Socialstyrelsen visar att en stor andel föräldrar som vårdas inom psykiatri skattar att deras barn ligger över kliniska gränsvärden när det gäller psykiskt mående²⁹. En hög andel av barnen till föräldrar med depression och ångestsyndrom kan själva ha utvecklat psykisk ohälsa. I rapporten konstateras att även den andra förälderns psykiska hälsa påverkas – det är viktigt att inte ta för givet att den andra föräldern finns fysiskt och/eller psykologiskt tillgänglig för barnet om det finns två

²⁸ Hjern, A. m.fl. Barn som anhöriga till patienter i vården - hur många är de? Nka, Barn som anhöriga 2013:1. 2013.

²⁹ Axberg U & Priebe G. Barn till föräldrar som har kontakt med vuxenpsykiatri – hur har de det? En nationell studie kring föräldrar med depression, dystymi, ångeststörning och/eller bipolär sjukdom. (Under publicering)

omvårdnadspersoner runt barnet. I en mindre studie konstaterar exempelvis psykologer inom barn- och ungdomspsykiatri att det ofta finns psykisk ohälsa hos föräldrar till de barn som behandlas inom BUP samt att det försvårar behandlingsarbetet med barnen³⁰.

Psykisk ohälsa hos föräldrar och barn i samma familj är inte ovanligt. I den nämnda studien hade ungefär en femtedel av barnen haft kontakt med BUP. Även när det gäller psykisk ohälsa är det angeläget att se till barns och föräldrars hela livssammanhang. Det betyder att barn- och ungdoms- respektive vuxenpsykiatri behöver utveckla samarbete och arbeta familjeorienterat och samordnat för att insatserna ska bli så effektiva som möjligt.

Socialstyrelsen gjorde våren 2019 en kartläggning av i vilken utsträckning det förekommer samverkan mellan barn- och ungdoms- respektive vuxenverksamheter inom psykiatri. Det finns enstaka verksamheter där sådan samverkan bedrivs men fler uttrycker ett stort intresse av att utveckla verksamheten i sådan riktning.

Under hösten 2019 anordnade Socialstyrelsen i samarbete med Nka, Folkhälsomyndigheten och Sveriges Kommuner och Regioner en konferens på temat Samverkan kring familjer med psykisk ohälsa. Där presenterades exempel på erfarenheter av sådan samverkan från olika håll i landet samt från Norge. Ett ytterligare steg i att utveckla och utvärdera samverkan och samordning kring familjer med både barn och vuxna med psykisk ohälsa sker i pilotverksamheter i Region Stockholm och Region Skåne som gjorts på uppdrag av Socialstyrelsen under 2019. Under 2020 utökas pilotverksamheten, där ett antal mottagningar testar ett kartläggningsverktyg att använda i samtal med familjer där både förälder och barn har psykisk ohälsa.

Barn till förälder som oväntat avlider

Under den första uppdragsperioden gjorde Socialstyrelsen på grundval av en kartläggning av behoven en särskild satsning i samarbete med Nka på stöd till barn i akuta situationer. Bland annat gjordes en kunskapsöversikt, en utvärdering av Barntraumateamet i Norrköping, det hölls regionala seminarier och togs fram film och stödmaterial med mera. Detta finns samlat på Nka:s webb³¹.

Ett kunnigt och adekvat stöd till barn i dessa påfrestande situationer berör många olika aktörer och kräver tydlig ansvarsfördelning och arbetsrutiner för att upprätthålla ett fokus på barns behov och barnperspektiv. Fortfarande är det få regioner som har strukturer för att dessa barn ska få ett adekvat akut och långsiktigt stöd.

En podcast handlar om stöd till barn i samband med att en förälder (eller annan närstående) tagit sitt liv³².

Socialstyrelsen har i samarbete med Folkhälsomyndigheten i uppdrag att stärka stödet till anhöriga i samband med självmord. Inom ramen för det kommer myndigheterna att kunna åter uppmärksamma behovet av riktat stöd till barn som anhöriga i dessa situationer.

³⁰ Simonsson h. Psykologers upplevelse av barn och behandling inom barn- och ungdomspsykiatri vid psykisk ohälsa hos förälder. Specialistarbete. Specialistutbildningen för psykologer. Göteborgs universitet. 2017.

³¹ <http://anhoriga.se/anhorigomraden/barn-som-anhoriga/barn-som-anhoriga-inom-ambulans-och-akutsjukvarden/>

³² Podcast nr 25: Om att stödja barn när en förälder tagit sitt liv

Fortsatt stöd till socialtjänsten för att arbeta familjeorienterat

Barn i familjer med missbruk

Socialstyrelsen har i samverkan med Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) och Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) under båda strategiperioderna satsat särskilt på utvecklingsarbete när det gäller stödet till barn i familjer med missbruk. På Kunskapsguiden finns samlat stöd för kommunernas arbete med att utveckla ett samordnat och familjeorienterat arbetssätt som tar ett helhetsgrepp och ser till hela familjens behov³³. Där finns bland annat Socialstyrelsens podcast på temat³⁴.

Från intresseanmälningar från ett fåtal kommuner när Socialstyrelsens stöd till utveckling av ett familjeorienterat arbetssätt inleddes år 2012 har intresset ökat påtagligt bland kommunerna. Under 2017 och -18 samlade Socialstyrelsen i samverkan med SKR sammanlagt ett 50-tal kommuner till tre tillfällen med erfarenhetsutbyte kring utvecklingen av ett familjeorienterat arbetssätt.

Under 2019 har länsstyrelser och regionala samverkans- och stödstrukturer i samarbete med Socialstyrelsen anordnat 11 regionala nätverksmöten där sammanlagt 127 kommuner har deltagit för inspiration och erfarenhetsutbyte kring ett samordnat familjeorienterat arbetssätt inom socialtjänsten i familjer med missbruk. Under 2020 planeras för ytterligare konferenser, i samarbete med länsstyrelser och de regionala samverkans- och stödstrukturerna.

CAN har sedan 2017 på uppdrag av Socialstyrelsen fortsatt att utbilda utbildare i att tillämpa ett stärkt barn- och föräldraperspektiv i missbruks- och beroendevården.

Under 2018 bedrevs ett utvecklingsarbete i fyra kommuner med stöd från Socialstyrelsen och i samarbete med SKR för så kallad användardriven innovation med tjänstedesign för att anpassa insatser till behoven i familjer med missbruk. För deltagande kommuner innebar satsningen ett nytänkande på flera sätt i förhållande till klienters och anhörigas delaktighet³⁵.

Barn i familjer med spelmissbruk

Barn som växer upp i en familj där en förälder har spelproblem kan påverkas negativt av familjens ekonomiska svårigheter, vuxnas relationsproblem till följd av spelandet eller försummelse till följd av en förälders upptagenhet med spelande³⁶. Risken är stor att allvarliga svårigheter hos föräldrarna kan ge allvarliga konsekvenser för barnen. När socialtjänsten och hälso- och sjukvården möter vuxna med spelmissbruk eller beroende som är föräldrar eller lever med barn, behöver de så tidigt som möjligt uppmärksamma barnens situation och behov av stöd, hjälp och i vissa fall skydd.

Ett familjeorienterat och samordnat arbetssätt är relevant även i dessa familjer. Ofta förekommer spelberoende också i kombination med andra svårigheter.

³³ <https://www.kunskapsguiden.se/barn-och-unga/Teman/Familjeorienterat-arbetssatt/Sidor/default.aspx>

³⁴ Podcast nr 19: Om barn i familjer med missbruk.

³⁵ <http://anhoriga.se/nkaplay/familjeorienterad-innovation/>

³⁶ Behandling av spelmissbruk och spelberoende. Kunskapsstöd med rekommendationer till hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Socialstyrelsen. 2018.

Socialstyrelsen har kort tagit upp barn som anhöriga i ovan refererade kunskapsstöd om spelmissbruk och spelberoende samt medverkat med en föreläsning om stöd till barn som anhöriga i en utbildning i ett nätverk för personer som arbetar med spelmissbruk.

Anhörigkonsulenter uppmärksammar även barns behov

Många av kommunerna har organiserat sitt anhörigstöd utifrån 5 kap. 10 § SoL med särskilda anhörigkonsulenter eller motsvarande som arbetar i huvudsak med stöd till vuxna. Det gäller emellertid att se till kommunens ansvar enligt hela socialtjänstlagen, som innefattar exempelvis förebyggande insatser och rätten till en trygg uppväxt – och därmed även stöd till barn som anhöriga enligt deras behov.

De vuxna som anhörigkonsulenterna stödjer kan också vara föräldrar till minderåriga barn och kan behöva stöd i sitt föräldraskap utifrån familjesituationen (med exempelvis missbruk, psykisk eller fysisk ohälsa).

Till saken hör också att många barn faktiskt ”vårdar” en anhörig i familjen, vilket behöver uppmärksammas och synliggöras för att kunna avlasta barnen sådant ansvar.

När det finns barn som berörs behövs därmed ett utvecklat samarbete dels med övriga enheter inom socialtjänsten, dels med andra instanser som kan ge barn som anhöriga adekvat stöd. Allt fler kommuner tar också beslut om att uppdraga åt sina anhörigkonsulenter att också rikta sitt stöd till barn som anhöriga.

Sedan 2018 ordnar Nka i samarbete med Socialstyrelsen årliga nätverksträffar för anhörigkonsulenter på temat barn som anhöriga. Allt fler kommuner deltar i erfarenhetsutbyte och inspirerar varandra. Träffarna har också resulterat i att anhörigkonsulenter genomfört lokala eller regionala utbildningsdagar om stöd till barn som anhöriga. Det finns exempel på kommuner där anhörigkonsulenter fått i uppdrag att göra fördjupade kartläggningar av behovet och tillgången till stöd för barn som anhöriga.

Förskola och skola

En god skolgång med goda skolresultat kan vara en viktig skyddsfaktor för att förhindra utvecklingen av psykosociala problem. Skolan behöver stödja barn i svåra livssituationer så att även barn som anhöriga ska klara kunskapsmålen. Arbetet med att uppmärksamma och stödja dessa barns utveckling behöver starta redan i förskolan.

Socialstyrelsen har i det tidigare uppdraget tagit fram underlag för kompetensutveckling om barn som anhöriga för personal inom förskolan respektive skolan som finns på Nka:s webb³⁷. Myndigheten har låtit anpassa ett danskt handledningsmaterial om barn som anhöriga till förskola respektive skola till svenska förhållanden³⁸. Syftet med materialen är att de ska kunna ge underlag för att ta fram lokala handlingsplaner i förskola och skola för att möta barn och föräldrar i svåra livssituationer.

³⁷ <http://anhoriga.se/anhorigomraden/barn-som-anhoriga/skolan/>

³⁸ Du är en viktig vuxen i förskolan. Handbok i att stötta barn i svåra livssituationer. Randiga Huset. 2015; Du är en viktig vuxen i skolan. Handbok i att stötta barn i svåra livssituationer. Randiga Huset. 2015.

Här finns en nära koppling till Socialstyrelsens och Skolverkets gemensamma uppdrag Tidiga samordnade insatser som syftar till att förbättra samverkan mellan skola, hälso- och sjukvård och socialtjänst.

Skolverket har dock inget motsvarande uppdrag att uppmärksamma specifikt barn som anhöriga och deras behov.

Barn i familjer där det förekommer våld

Våld i familjen utgör en allvarlig risk för barns hälsa och utveckling, i synnerhet när det samtidigt finns andra riskfaktorer. Olika former av våld förekommer ofta samtidigt i barns liv. Det visar exempelvis den senaste nationella kartläggningen av våld mot barn 2016³⁹. Av de barn som inte hade missbruk i familjen uppgav 26 procent att de varit utsatta för någon form av våld. Om det fanns missbruk i familjen hade 77 procent varit utsatta för våld. Av dem hade 37 procent utsatts för tre eller fler typer av misshandel, mot knappt fem procent av övriga. Andelen våldsutsatta barn var mycket högre även när det fanns psykisk sjukdom i familjen, bland barn som utsatts för försummelse, vid dålig familjeekonomi och när det fanns konflikt mellan separerade föräldrar.

Att förebygga och motverka våld mot barn handlar till stor del om att skapa förutsättningar för ett gott föräldraskap, att upptäcka våld i nära relationer samt ett sammanhållet och tryggt skyddsnät för barn i familjer med våld och i andra utsatta situationer.

Socialstyrelsen har sedan 2012 genom olika uppdrag stött det så kallade iRiSk-projektet, ett utvecklings- och forskningsprojekt i samverkan mellan Göteborgs, Karlstads och Örebro universitet, Mälardalens Högskola samt Ersta Sköndal Bräcke Högskola. Inom iRiSk har det ingått uppföljning av rutinmässiga frågor om våld inom barnhälsovården, framtagning och prövning av risk- och skyddsintervjuer samt prövning och implementering av fler olika metoder för stöd och behandling⁴⁰.

Under 2019 har 14 kommuner/stadsdelar fått utbildning och handledning i att pröva strukturerade risk- och skyddsintervjuer med våldsutsatta vuxna och barn, för fördjupat underlag för bedömningar vad gäller barns behov av skydd och stöd. Under 2019 har Göteborgs universitet haft medel för att också vidareutveckla och pröva en strukturerad risk- och skyddsintervju med våldsutövare.

Sverige är ett av vägvisarländerna i det globala partnerskapet för att stoppa alla former av våld mot barn enligt mål 16.2 i Agenda 2030. Sverige har även ställt sig bakom ett mer närliggande mål – nämligen att minska våldet mot barn med 20 procent till år 2023⁴¹. För att nå det målet krävs kraftsamling och effektiv samordning på alla nivåer.

Inom ramen för myndighetens nationella samordningsuppdrag kring barn och unga kallar Socialstyrelsen berörda nationella aktörer som har aktiviteter och/eller uppdrag som rör barn och våld till årliga möten för ömsesidig information, samordning och synergieffekter av olika insatser.

³⁹ Jembro, C. & Janson, S. Våld mot barn 2016. En nationell kartläggning. Stockholm: Allmänna Barnhuset. 2017.

⁴⁰ Uppdraget avrapporterades till regeringen våren 2018: Utveckling av metoder i arbetet med våldsutsatta barn. Barn i familjer med våld – upptäcka, bedöma risk och skydd, ge stöd och behandling. Dnr 8701/2017-7.

⁴¹ WHO 13th General Programme of Work (GPW) Impact Framework: Targets and Indicators. May 04, 2018.

Socialstyrelsen har även i ett brett samarbete med andra nationella aktörer lyft behovet av pilotverksamhet på något eller några ställen i landet som täcker hela åtgärdskedjan vad gäller barn i familjer där det förekommer våld. Det handlar om en kedja från förebyggande insatser, tidig upptäckt, krisstöd, utredning, strukturerad risk- och skyddsbedömning, motiverande åtgärder, differentierade insatser för stöd och behandling och uppföljning samt samverkan mellan alla berörda verksamheter.

Barn till föräldrar med ADHD

Barn till föräldrar med neuropsykiatriska tillstånd är barn som anhöriga och kan behöva information och stöd utifrån detta, liksom föräldrarna kan behöva ett anpassat stöd i sitt föräldraskap. Socialstyrelsen har uppdragit åt Karolinska Institutet att på grundval av en kunskapsöversikt utarbeta och pröva en riktad föräldrastödsinsats för föräldrar med ADHD⁴². En pilotverksamhet pågår⁴³ med lovande resultat. Föräldrar upplever sig stärkta i sitt föräldraskap och tycker sig ha fått hjälp och stöd att även omsätta sina kunskaper och strategier i praktiken.

Interkulturellt perspektiv på barn som anhöriga

Nka har i samarbete med Socialstyrelsen publicerat ett material om barn som anhöriga i ett interkulturellt perspektiv⁴⁴.

Myndigheten har också i samarbete med Transkulturellt Centrum i Region Stockholm tagit fram en webbutbildning om Migration och familj, som bland annat tar upp barn som anhöriga⁴⁵. Utbildningen revideras i samarbete med Transkulturellt centrum under våren 2020.

En kunskapsöversikt om barn som anhöriga till flyktingföräldrar med post-traumatisk stress har tagits fram på uppdrag av Socialstyrelsen⁴⁶.

Socialstyrelsen initierade en studie av i vilken omfattning barn används i stället för tolkar i hälso- och sjukvård och socialtjänst⁴⁷. Kartläggningen visade att detta sker i oväntat stor omfattning, även i samband med planerade besök, inom främst hälso- och sjukvården. I samband med publiceringen av rapporten gjordes också en podcast på temat⁴⁸. Ett förslag till ny lagstiftning med förbud för ”barntolkning” har remissbehandlats under 2019⁴⁹. Socialstyrelsen har tillstyrkt förslaget som för närvarande bereds av regeringen.

---

⁴² Hirvikoski Tatja et al. Föräldraskapsinsatser för föräldrar med ADHD: kartläggning av aktuellt kunskapsläge som grund för utformning av anpassad insats. Nka. 2017.

⁴³ <http://www.ipsaadhd.se/>

⁴⁴ Interkulturellt perspektiv på stöd till barn som anhöriga. Nka Barn som anhöriga 2016:3.2016. http://anhoriga.se/Global/Interkulturellt/Dokument/Skrift-Interkulturellt_BSA_webb.pdf

⁴⁵ <https://www.kunskapsguiden.se/barn-och-unga/Webb-utbildningar/Sidor/Migration-och-familj.aspx>

⁴⁶ Hjem A & Klöfvermark J. Barn som anhöriga till flyktingföräldrar med post-traumatisk stress – en systematisk litteraturstudie. Rapport 6 från projektet ”Barn som anhöriga” från CHES, Stockholms universitet/Karolinska Institutet. Nka barn som anhöriga 2017:1. 2017.

⁴⁷ Barn och andra anhöriga som översätter och medlar inom socialtjänst och hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen 2018.

⁴⁸ Podcast nr 48: Om barn som tolkar.

⁴⁹ Att förstå och bli förstådd – ett reformerat regelverk för tolkar i talade språk. SOU 2018:83.

Brett nationellt och internationellt samarbete

Socialstyrelsens utvecklingsarbete för att stärka stödet till barn som anhöriga har skett i nära samarbete med andra nationella och regionala aktörer. Det finns också ett nordiskt samarbete kring frågorna.

Nka för samlad kunskap och stöd

Redan från start har myndigheten särskilt haft ett nära samarbete med Nka. Syftet är att långsiktigt förankra stödet till barn som anhöriga med övrigt anhörigstöd samt bidra till att skapa en lättillgänglig kunskapsbas, utbildning och utveckling inom området.

Den kunskap som på myndighetens uppdrag tagits fram genom registerstudier, kartläggningar, hälsoekonomiska analyser med mera har i huvudsak publicerats i Nka:s skriftserie om barn som anhöriga. Nka har också producerat en webbutbildning, filmer och webinarier inom området. Det finns på Nka:s webb ett omfattande underlag för kompetensutveckling i form av filmade seminarier, konferenser och föreläsningar samt material som är producerat av regioner och kommuner för inspiration och utbyte, ett omfattande bibliotek med mera. Nka håller i flera nätverk för erfarenhetsutbyte inom området barn som anhöriga i samarbete med Socialstyrelsen, för forskare, regionalt ansvariga, anhörigkonsulenter samt idéburna organisationer. Nka har i samarbete med Socialstyrelsen arrangerat ett stort antal konferenser om barn som anhöriga och var huvudansvarig för en internationell konferens på temat som hölls 2017, i samarbete med såväl Socialstyrelsen som myndigheter i Norge och Danmark.

Samarbete med Folkhälsomyndigheten

Uppdraget ska genomföras i samverkan med Folkhälsomyndigheten (FoHM). Myndigheternas samarbete har framförallt skett inom området psykisk hälsa för att stärka stödet till de allra yngsta barnen som anhöriga. Samarbete finns också kring barn i familjer med missbruk och psykisk hälsa i övrigt, främst vad gäller stöd till barn som anhöriga i samband med suicid i familjen.

Samarbete med övriga aktörer

SKR är en central samarbetspartner genom sitt arbete inom områdena barn och unga i socialtjänsten, missbruk/beroende och psykisk hälsa samt genom de regionala samverkans- och stödstrukturerna inom området.

Som tidigare beskrivits har flera samarbeten skett med CAN kring utvecklingsarbeten inom socialtjänsten med fokus på beroendevården. Även samarbeten med länsstyrelserna och de regionala samverkans- och stödstrukturerna har utvecklats kring familjeorienterat arbetssätt i familjer med missbruk.

Samarbete för en modell för samtal med barn

Stiftelsen Allmänna Barnhuset har utvecklat och utbildar i en modell för samtal inom hälso- och sjukvården, så kallade BRA-samtal. Syftet är att i samtal med barn och förälder såväl informera och göra barnet delaktigt som kartlägga behov av stöd inom olika livsområden tillsammans med barnet. Myndigheten har fört en dialog med Allmänna Barnhuset i samband med utvecklandet av modellen, som ger ett betydelsefullt verktyg för alla slags verksamheter som möter barn som anhöriga och deras föräldrar⁵⁰.

Bred samordning kring barn och våld

Socialstyrelsen har samordnat olika nationella aktörer för att följa och bidra till utvecklingen av arbetet mot våld mot barn. Socialstyrelsen har i samarbete med bl.a. Barnafrid arbetat för att utvecklautveckla och följa en sammanhållen vårdkedja för våldsutsatta barn. Tanken är att detta län sedan ska kunna tjäna som en modell för andra. Något konkret utvecklingsarbete har ännu inte startat

Under 2020 inleds ett samarbete med Kriminalvården för att utforska och pröva möjligheterna till ett koordinerat stöd till barn och vuxna, både brottsoffer och dömda förövare, i familjer där det har förekommit våld i nära relation. Målet är att utforma ett samordnat familjeorienterat stöd till hela den våldsutsatta familjen och förövaren, med fokus på insatser som kan bidra till att reducera risken för förnyad brottslighet och ny brottsutsatthet med barnrätten som utgångspunkt.

Samarbete för ett riktat föräldraskapsstöd

Socialstyrelsen har samarbetat med Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd och bidragit med synpunkter i arbetet med den nationella strategin för föräldraskapsstöd. Här har Socialstyrelsen bl. a. fört fram vikten av att både ett universellt och ett riktat föräldraskapsstöd erbjuds, för att säkerställa att stödet omfattar även gruppen barn som anhöriga.

---

⁵⁰ <http://www.allmannabarnhuset.se/temaomraden/projekt/bra-barns-ratt-som-anhoriga/>

Nordiskt nätverk för ansvariga på nationell nivå

De nordiska länderna har mycket gemensamt när det gäller välfärdssystem, lagstiftning med mera vad gäller barn och familjer. Flera av länderna har också likartad lagstiftning och satsningar när det gäller stöd till barn som anhöriga.

Ett skandinaviskt samarbete kring barn som anhöriga har pågått sedan 2012 och varit berikande för arbetet i respektive land. Ett nordiskt nätverk för representanter för myndigheter och andra nationella organ med uppdrag från respektive regering att verka för implementering av stöd till barn som anhöriga tillskapades formellt 2019. Det ska underlätta samarbete och genom utbyte av erfarenheter, idéer och framgångsfaktorer inspirera och stärka arbetet med att stödja implementering av stödet till dessa barn. Nätverket kan vidare i vissa fall bidra till planering och genomförande av gemensamma eller samordnade aktiviteter, som exempelvis konferenser, seminarier, forskning eller utvecklingsarbete. Ordförandeskapet alternerar varje år mellan de nordiska länderna. Sverige är ordförande under 2020.

Internationell utblick

I många länder utanför Norden är stödet till barn som anhöriga inriktat på s.k. Young Carers, det vi kallar för unga omsorgsgivare, ett relativt nytt begrepp i vårt land. Gruppen har inte uppmärksammats i någon större omfattning i Sverige men en kartläggning som genomfördes på uppdrag av Socialstyrelsen 2015 visade att omkring sju procent av 15-åringarna kunde anses ha ett omfattande omsorgsansvar för någon i familjen⁵¹. En aktuell studie från Linnéuniversitetet visar att omkring en fjärdedel av ungdomarna i åldern 15–17 år säger sig känna ansvar för och ge omsorg till någon i familjen eller andra närstående⁵². Det finns ett samband på gruppnivå mellan att ge sådan omsorg och själv uppleva sig ha sämre psykisk hälsa.

Det finns flera internationella sammanslutningar med fokus på barn som anhöriga. Även WHO:s arbete för att förebygga att barn far illa utgår från denna kunskap samt att minska risk- och stärka skyddsfaktorer i situationer då barn växer upp med missbruk, psykisk ohälsa och våld i familjen.

---

⁵¹ Nordenfors M, Melander C & Daneback K. Unga omsorgsgivare i Sverige. Nka Barn som anhöriga 2014:5.

⁵² ref

Slutsatser

Socialstyrelsen har genom uppdrag kopplade till båda ANDT-strategierna och strategiperioderna haft en unik möjlighet att bedriva ett intensivt kunskapshöjande och påverkande utvecklingsarbete för att stärka stödet till barn som anhöriga.

Myndigheten konstaterade inför innevarande uppdrag att det fortsatta stödet till implementering av ett familjeorienterat arbetssätt inom såväl socialtjänst som hälso- och sjukvård förväntades leda till att det gradvis blir allt mer självklart i berörda verksamheter att inbegripa ett barn- och föräldraskapsperspektiv i arbetet. Det förväntades därmed också leda till att allt fler barn och föräldrar får ett adekvat stöd i dessa situationer. Genom att fler barn som anhöriga får adekvat stöd tas några steg närmare målet att barn inte ska skadas av ANDT samt att psykisk ohälsa av familjerelaterade orsaker minskar hos barn och unga. Det är samtidigt viktiga insatser för att minska de påverkbara hälsoklyftorna i samhället.

Målet är att alla barn med risk för att få negativa konsekvenser av problem hos en anhörig ska få adekvat stöd och hjälp. Arbetet inom uppdraget har lett till att fler barn som anhöriga uppmärksammas, främst inom hälso- och sjukvården, dock fortfarande med stor variation mellan olika verksamheter, grupper av barn och delar av landet. En miniminivå, som formulerades inför i genomförandeplan för innevarande uppdrag, är att åtminstone alla barn som anhöriga, vilkas föräldrar är kända i hälso- och sjukvården och socialtjänsten, uppmärksammas. Det målet är ännu inte uppnått, även om ständiga förbättringar sker.

Det är angeläget att den kommande ANDT-strategin från 2021 och framåt fortsatt särskilt lyfter behovet av satsningar på barn för att bryta mönstret och minska risken för att missbruk och psykisk ohälsa förs vidare över generationer.

lakttagelser av ett ökat stöd för barn som anhöriga

Som framgår längre ner finns det indikationer på att arbetet med uppdragen i samverkan med andra nationella och regionala aktörer har lett till att fler barn som anhöriga får adekvat stöd.

Ökad kunskap

Begreppet barn som anhöriga är mer etablerat med en tydlig förståelse av innebörden. Ökad medvetenhet om gruppen ger förutsättningar att se och tillgodose deras behov.

Kunskapen om omfattningen, konsekvenser, riskfaktorer, men inte minst även behoven och skyddsfaktorer, har ökat. Det innebär att det finns en större insikt och tydligare incitament att uppmärksamma och stödja dessa barn.

Strukturer i regionerna stärker arbetet

Det finns i flertalet regioner policydokument, rutiner, ansvariga, journalsystem, checklistor, uppföljning, barnombud, utbildning med flera strukturer som stödjer arbetet enligt 5 kap. 7 § HSL. 6017 personer har genomgått webbutbildningen Våga fråga om bestämmelsen i HSL.

Ett mer familjeorienterat arbetssätt i socialtjänsten

Antalet kommuner som utvecklar ett mer samordnat och familjeorienterat arbetssätt med familjer där en vuxen eller ung person har missbruk har stadigt ökat, i synnerhet under de senaste två åren.

Kommunalt anhörigstöd även för barn

Kommunernas anhörigstöd har länge bara riktat sig till vuxna personer som stödjer eller vårdar anhöriga. Andelen kommuner som utökar sitt anhörigstöd till att på olika sätt även inbegripa stöd till barn som anhöriga ökar.

Ökat fokus på späda barns rätt

Fokus på de späda barnen som anhöriga har under uppdragsperioden ökat, inte minst genom uppdrag till myndigheterna och överenskommelser med SKR kring mödra- och barnhälsovård, förlossningsvård och neonatalvård. De årliga konferenserna Värna våra yngsta har bidragit till att öka kompetensen och erfarenhetsutbytet inom området.

Behov av fortsatt utvecklingsarbete

Att stärka stödet till barn som anhöriga är ett brett, långsiktigt och kontinuerligt utvecklingsarbete. Utvecklingsarbeten pågår på flera områden och kan, om de får fortsätta, leda till ett stärkt stöd för barn i utsatta situationer. Mot bakgrund av kunskap från forskning, registerstudier och den samlade erfarenheten av det utvecklingsarbete som bedrivits sedan 2011 bedömer Socialstyrelsen att ett fortsatt nationellt stöd inom området behövs.

Hur barn som anhöriga uppmärksammas och får stöd varierar mellan regioner, kommuner och verksamhetsgrenar. Även mellan kommunerna finns skillnader i hur gruppen barn som anhöriga uppmärksammas och får stöd. Vissa kommuner har hittat vägar att organisera sitt barnrättsarbete, men eftersom arbetet inte utgör kommunernas direkta kärnuppdrag riskerar det att prioriteras ned i perioder.

Socialstyrelsen har under hösten 2019 fått två uppdrag av regeringen att lämna underlag för en nationell strategi för anhöriga. Det ena uppdraget omfattar att ta fram ett underlag för en nationell strategi för anhöriga som vårdar eller stödjer närstående enligt 5 kap 10 § SoL. Här ingår barn som anhöriga och unga omsorgsgivare som en definierad målgrupp, och behovet av fortsatt stärkt stöd till barn som anhöriga kommer här att lyftas fram.

Utveckling av former för uppföljning

Former för att följa utvecklingen av stödet till barn som anhöriga behöver tas fram och utvecklas, både i regioner och i kommuner. Användning av KVÅ-

koder inom hälso- och sjukvården behöver öka, liksom utveckling av systematisk uppföljning i socialtjänsten. Ett organiserat erfarenhetsutbyte mellan verksamheter är en väg för att utveckla detta arbete.

Fortsatt stöd i utvecklingen av familjeorienterat arbetssätt

Utvecklingen av ett samordnat familjeorienterat arbetssätt i socialtjänsten i familjer med missbruk pågår i flertalet kommuner. Intresset och behovet av fortsatt nationellt stöd för att implementera nya arbetssätt är stort.

Ett fortsatt nationellt stöd behövs också för att det utvecklingsarbete som har inletts för att utveckla samverkan och ett familjeorienterat arbetssätt i familjer med psykisk ohälsa ska kunna fortsätta. Genom ett mer sammanhållet och samordnat stöd till dessa familjer kan den utsatta grupp barn, som både är anhöriga till föräldrar med psykisk ohälsa och har utvecklat egna svårigheter, fångas upp och få stöd i tid.

Stödstrukturer saknas när föräldrar plötsligt avlider

För barn i akuta situationer, där föräldrar plötsligt avlider genom suicid eller olycka, behöver samhällets stöd stärkas. Ett kunnigt och adekvat stöd till barn i dessa påfrestande situationer berör många olika aktörer och kräver tydlig ansvarsfördelning och samarbetsrutiner för att upprätthålla ett fokus på barns behov och barnperspektiv. Fortfarande är det få regioner som har strukturer för att dessa barn ska få ett adekvat akut och långsiktigt stöd.

Oklart ansvar för barn som föds med skador

Det behövs samlad kompetens på några platser i landet för utredning, diagnostik och habilitering av barn som fötts efter exponering för alkohol under fosterlivet och som misstänks ha FAS/FASD. Tillgång på utbildning och konsultation för denna målgrupp behöver också förbättras, för en mer jämlik vård för barn i hela landet.

Nationell samordning av arbetet med våld mot barn

Socialstyrelsen behöver fortsätta att följa och samordna arbetet med våld mot barn. Ett arbete med att i samarbete med andra berörda aktörer utforska möjligheterna till att följa en pilotregion med en sammanhängande vårdkedja för barn som riskerar att eller har utsatts för våld pågår. Vidare har ett samarbete med Kriminalvården nyligen inletts, med syfte att undersöka möjligheterna till ett koordinerat stöd till familjer där någon har dömts för våld i nära relation.

Ett sätt att stärka barns rättigheter

Att stärka stödet till den utsatta och sköra grupp barns som, många gånger redan från födseln, har föräldrar med allvarliga svårigheter är en viktig del i arbetet med att stärka barns rättigheter. Barnen behöver bli uppmärksammade tidigt och såväl de själva som deras föräldrar behöver få ett differentierat och anpassat stöd för att minska risk- och öka skyddsfaktorer, både för de enskilda individerna och för familjen som helhet. Att i alla sammanhang, där

föräldrar med egna svårigheter möter hälso- och sjukvården eller socialtjänsten, uppmärksamma barns livsvillkor och föräldraskapets betydelse är ett sätt att leva upp till barnkonventionens intentioner.

Jämlikhetsperspektiv

Den ojämlikhet i uppväxt som det innebär att ha respektive inte ha föräldrar med allvarliga svårigheter i familjen behöver kompenseras genom adekvat stöd till barn och föräldrar. Utvecklingsarbetet och stödet till implementering, liksom det interkulturella perspektivet på barn som anhöriga, är ett viktigt led i att skapa förutsättningar för en jämlik vård och omsorg.